

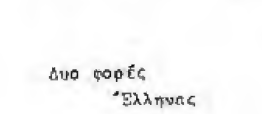
Ένα διαχρονικό παλιομοδίτικο μυθιστόρημα
Μένης Κουμανταρέας «Δύο φορές Έλληνας», εκδόσεις Πατάκη, 2025

Το μυθιστόρημα του Μένη Κουμανταρέα «Δύο φορές Έλληνας» κυκλοφόρησε από τον Κέδρο το 2001 και επανεκδίδεται, όπως άλλωστε όλα τα βιβλία του συγγραφέα, από τις εκδόσεις Πατάκη, σε επιμελημένη έκδοση με τα χαρακτηριστικά, λιτά, εξώφυλλα όπου η γραμματισμοειρά των τίτλων προέρχεται από

την αυθεντική γραφομηχανή του συγγραφέα. Στην έκδοση περιλαμβάνονται οι συνεντεύξεις του συγγραφέα και οι πρώτες κριτικές του μυθιστορήματος που είχε βραβευτεί με το Κρατικό Βραβείο Μυθιστορήματος 2002.

Πολλά τα θέματα που διαπραγματεύεται το μυθιστόρημα. Η μεταπολεμική Ελλάδα, η διαταραγμένη ελληνική οικογένεια, η διεκδίκηση της ατομικότητας και της ελεύθερης πνευματικής έκφρασης, το αποτύπωμα της Ιστορίας, η συγγραφή ως προσωπική ανάγκη και ως συλλογική αναπαράσταση μιας ρευστής κοινωνίας που πασχίζει να ανασυνταχτεί και να επαναπροσδιοριστεί. Ένας οικείο, κομψά συγκρατημένο, αφήγησή ρεαλιστική, ντοκιμαντερίστικη. Ο αστικός και αθηναϊκός νεορεαλισμός υπονομεύεται διαρκώς από υπαινιγμούς και διακειμενικές αναφορές, ο συγγραφέας «πειράζει» διακριτικά το κείμενο και τη φόρμα του καθώς αυτό που διαβάζουμε είναι το υπό διαμόρφωση μυθιστόρημα που θα γράψει ο βασικός χαρακτήρας, ο Άγγελος. Καθόλου τυχαία δεν κατονομάζονται ο Ντοστογιέφσκι, ο Τολστόι, ο Τσέχωφ αλλά και κάποιου νεότερου Έλληνας λογοτέχνης, συγγραφικές καταβολές του συγγραφέα.

Ο Κουμανταρέας ως τριτοπρόσωπος αφηγητής, στέκει δίπλα στους ήρωές του, τους καθοδηγεί, τους ταξιδεύει σε διαφορετικές χρονικές περιόδους υπερβάλλοντας κάποτε στις ευρηματικές συμπτώσεις. Από τη μέση και μετά του μυθιστορήματος η αφηγηματική ροή πικνώνει και επιταχύνεται.

Το παρελθόν και η Ιστορία δηλώνουν «παρών»

Απλωμένο από το 1949 μέχρι το 1990, το βιβλίο δεν φέρει κανένας ίχνος νοσταλγικής αναπόλησης της περασμένης εποχής κάτι που υποστηρίζεται από τον τόνο του κειμένου και την εναλλαγή του ιστορικού ενεστώτα με τον απλό αόριστο. Το παρελθόν είναι πάντα ενεργό, με κάποιες λεπτομερείς περιγραφές των εσωτερικών χώρων και των εξωτερικών τοπίων και περιπλανήσεων. Εκεί, ανάμεσα στις αράδες, φανερώνεται ο συγγραφέας και η αγάπη του για την

Αθήνα, τους δρόμους και τις γειτονιές της, τα καφενεία και τα ζαχαροπλαστέια, τα ξενοδοχεία. Η ιστορία της πόλης, ο τρόπος που αλλάζει ο αστικός και ο αρχιτεκτονικός της ιστός στο πέρασμα του χρόνου διατυπώνεται μέσα από τις ξεχωριστές ματιές των χαρακτήρων. Έτσι, ο εξ Αμερικής ερχόμενος ανιψιός, χρόνια μετά, αντικρίζει μια μεταμορφωμένη πρωτεύουσα κάνοντας τη διαδρομή Ελληνικό-Κηψέλη, στο πάρτι που καλούν τον Άγγελο το 1990 ξεπροβάλλουν οι νέοι τρόποι διασκέδασης, ένας ανώνυμος ταξιτζής σχολιάζει τον θόρυβο και το μολυσμένο νέφος.

Οι αναφορές σε γνωστά πρόσωπα της πολιτικής και της τέχνης (Σικελιανός, Χατζιδάκης, Κουν, Τσαρούχης μέχρι τον νεότερο Βασιλικό) επικαιροποιούν τη μυθοπλασία. Άλλωστε πολλά ντοκιμέντα, αποσπάσματα εφημερίδων, ραδιοφωνικές ανακοινώσεις παρεμβάλλονται διαδραστικά στην πλοκή. Εμφανής η τσεχωφική ατμόσφαιρα της δράσης και των διαλόγων, ειδικά σε κλειστούς χώρους, στις κουζίνες και στα σαλόνια των μικροαστικών διαμερισμάτων. Οι μαζώξεις σε γενέθλια και γιορτές αποτελούν ολοκληρωμένες θεατρικές πράξεις, αφού εκεί ξεσπούν οι ενδοοικογενειακές εντάσεις και ασυμφωνίες. Οι δύο αδελφές, η Μάγδα και η Μάχη, με τις οικογένειες και τον

φιλικό τους περίγυρο εκπροσωπούν πέρα από τον μικρομεσαίο χώρο τους και τις βασικές πολιτικές τάσεις της εποχής. Ο μόνος τόπος που περιγράφεται εκτός Αθηνών είναι η Μακρόνησος, μια φασιστική κώλαση λίγα ναυτικά μίλια μακριά από το «κλίνο» της αθηναϊκής δημοκρατίας. Όσα συμβαίνουν στο νησί είναι σκληρά και απάνθρωπα, ολοκληρωτισμός και κακοποίηση των πολιτικών αντιφρονούντων. Το κεφάλαιο με την παράδοση της Λυσιπλάτης από τους εξόριστους είναι ένα κεφάλαιο από μόνο του για ανθολόγησή, ενώ μπορεί να διαβαστεί και ως μία queer performance, καθώς διακωμωδεί, μέσω της καρναβαλικής μεταμφίεσης, τα στερεότυπα του φύλου και τα μεσογειακά πρότυπα του ανδρισμού.

Ηρωες αντιήρωες

Πάντως στη φαινομενική απλότητα της αφήγησης ξεχωρίζει το προσωπικό ύφος του συγγραφέα που διατρέχει τις εκατοντάδες σελίδες χωρίς να επιβάλλεται. Ο Κουμανταρέας βρίσκεται παντού αλλά όχι πάνω από τον έργο του. Επιλέγει μια συγγραφική περσόνα, λίγο δική του και λίγο σαν του Άγγελου, που δεν ανταγωνίζεται τους χαρακτήρες του γιατί έχει το μέτρο του έμπειρου πεζογράφου.

Το μυθιστόρημα είναι μια κοινωνική σάγκα, ένα σκεπτόμενο βιβλίο χωρίς φανατισμό και προπαγάνδα, ενώ οι πολιτικές του απόψεις υιοθετούν μια μετριοπαθή κεντροαριστερή θέση. Αφήνει τους χαρακτήρες να μιλήσουν και να αναδειχθούν με τις αντιθέσεις και τις συγκρούσεις τους. Υπάρχει συναίσθημα αλλά όχι μελόδραμα, ερωτισμός και έντονες φραντασιώσεις. Υπάρχει και ο Λεκές, ο ομοφυλόφιλος χαρακτήρας της εποχής, που κακοποιείται μοιραία, τονίζεται η φιλική τρυφερότητα των αντρών, οι γυναίκες, αξέχαστες ηρωίδες, είναι μοχητικές, επουλώνουν τις ρωγμές της οικογένειάς τους αλλά και τις διαρρηγνύουν – ως νεότερες περσόνας των ταχτικών ηρωίδων. Οι ήρωες του βιβλίου παραμένουν αντιήρωες, με τα κουσούρια και τις ανασφάλειες, με τις αγωνίες και τα πάθη των καθημερινών ανθρώπων.

Η ιδέα ενός Μεγάλου Ελληνικού Μυθιστορήματος

Καθώς περνούσαμε στον 21ο αιώνα γράφτηκαν διεθνώς αρκετά μυθιστορήματα που συγκεφαλαιώνουν τις προηγούμενες δεκαετίες. Τη χρονιά που εκδόθηκε το «Δύο φορές Έλληνας», ο Τζόνιαν Φράντζεν έγραψε τις Διορθώσεις, ενώ είχε εκδοθεί ο Υπόγειος κόσμος του Ντον Ντελίλο με τα οποία βρίσκουμε αρκετές αναλογίες στα αφηγηματικά άλματα, στην έντονη παρουσία του ελληνικού ποδοσφαίρου και του μπέιζμπολ, στον οικογενειακό πυρήνα ως δομικό στοιχείο, στην ανάδειξη του ευρύτερου κοινωνικο-ιστορικού χώρου, στη μη-γραμμική αφήγηση, την αυτοαναφορικότητα, στην υποδηλούμενη περσόνα του συγγραφέα. Η ιδέα ενός Μεγάλου Ελληνικού Μυθιστορήματος ενδεχομένως να συγκίνησε τον Μένη Κουμανταρέα ύστερα από τα μικρότερα σε όγκο αλλά σημαντικά βιβλία του. Ο Άγγελος, όταν εκφράζει τον φόβο του ότι θα γράψει ένα παλιομοδίτικο μυθιστόρημα, ήδη το εκμοντερνίζει.

Ο Κουμανταρέας, άλλωστε, κατείχε σε βάθος την αμερικανική λογοτεχνία, διάβαζε και μετάφραζε από τα αγγλικά. Αφομοίωσε τους συγγραφείς της γενιάς του '30 (π.χ. Άγγελο Τερζάκη) και έγραψε στην απείριστη δημοτική της γενιάς του '60. Πρόκειται για ένα φιλόδοξο μυθιστόρημα που άλλοτε επιταχύνει τον ρυθμό του κι άλλοτε επιβραδύνει, αράζοντας στο παγκάκι της πλατείας για μια ανάσα. Αν και παρουσιάζει τις δυσκολότερες και πιο αντιφατικές πτυχές της ελληνικής ιστορίας, εκπέμπει ένα διαχρονικό, αισιόδοξο, φως – πόσο μακρινό από τη μελαγχολική Σκόνη του χρόνου, το κίνεριο αριστούργημά του. Και μακάρη να μην αναγκαστεί ποτέ ξανά να δηλώσει κανείς δύο φορές Έλληνας. «Μας φτάνει μια φορά», δηλώνει ο συγγραφέας Άγγελος στη μέση του μυθιστορήματος χαρίζοντας με τη φράση αυτή τον τίτλο του βιβλίου αλλά και την ιδεολογική του συμπύκνωση. Όμως στο τέλος του μυθιστορήματος, δεκαετία του '90, σε μια θεατρική φοιτητική παράσταση που παρακολουθεί, θα ακουστεί και η εκδοχή της νεότερης γενιάς:

Α ΦΑΝΤΑΡΟΣ: Μου είπαν ότι αν απαρνιόμουν όσα πιστεύω θα γινόμουν δυο φορές Έλληνας.
Β' ΦΑΝΤΑΡΟΣ: Κι εμένα το ίδιο.
Γ' ΦΑΝΤΑΡΟΣ: Και γίνατε δυο φορές μαλάκες.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

Παρουσίαση

Το μυθιστόρημα αυτό είναι μια κοινωνική σάγκα, ένα σκεπτόμενο βιβλίο χωρίς φανατισμό και προπαγάνδα, ενώ οι πολιτικές του απόψεις υιοθετούν μια μετριοπαθή κεντροαριστερή θέση. Αφήνει τους χαρακτήρες να μιλήσουν και να αναδειχθούν με τις αντιθέσεις και τις συγκρούσεις τους.